

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

Marcela Kratochvílová

**Příčiny a psychosociální důsledky feminizace českého
školství, feministická pedagogika**

Causes and psychosocial consequences of feminisation of Czech schools,
Feminist Pedagogy

Praha 2019

Vedoucí práce: PhDr. Martin Strouhal, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Martinu Strouhalovi, Ph.D. za inspirativní připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této bakalářské práce.

Dále mé poděkování patří mým nejbližším za projevenou podporu a trpělivost.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 3. září 2019

Marcela Kratochvílová

Klíčová slova (česky)

feministická pedagogika|ženské hnutí|feminizace školství|vzdělávání žen|učitelské povolání

Klíčová slova (anglicky):

feminist pedagogy|women's movement|feminisation of education|education of women|teaching profession

Abstrakt:

Bakalářská práce Příčiny a psychosociální důsledky feminizace českého školství, feministická pedagogika se soustředí na zmapování základních bodů v přechodu učitelského povolání z mužů na ženy v posledních sto padesáti letech. Nastiňuje některé podmínky a souvislosti, které měly zásadní vliv na formování příčin, jež vedly ke vzniku jevu dnes označovaného jako feminizace školství. Pokouší se pojmenovat a popsat některé důsledky, které tento jev způsobil. Nastiňuje důležité charakteristiky feministické pedagogiky a usiluje o jejich pozitivní přijetí.

Abstract:

Bachelor Thesis Causes and Psychosocial Consequences of Feminization of Czech Education, Feminist Pedagogy focuses on mapping basic points in the transition of the teaching profession from men to women in the last one hundred and fifty years. It outlines some conditions and contexts that have had a major impact on the formation of the causes that have led to the phenomenon today called feminisation of education. It attempts to name and describe some of the consequences this phenomenon has caused. It outlines the important characteristics of feminist pedagogy and seeks to accept them positively.

OBSAH

1	ÚVOD	11
2	STRUČNÝ HISTORICKÝ NÁSTIN VÝVOJE VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH OD DOBY MARIE TEREZIE DO KONCE 19. STOLETÍ SE ZŘETELEM NA VZDĚLÁVÁNÍ DÍVEK A ŽEN A NA UČITELSKÉ POVOLÁNÍ	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
3	ŽENSKÉ Hnutí V ČESKÝCH ZEMÍCH VE DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
	ŽENSKÉ SPOLKY	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
	ŽENSKÉ VZORY	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
4	DŮLEŽITÉ HISTORICKO-SPOLEČENSKÉ SOUVISLOSTI V PRVNÍ POLOVINĚ 20. STOLETÍ	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
	PŘECHOD ŽEN DO MUŽSKÝCH POVOLÁNÍ - I. SVĚTOVÁ VÁLKA.....	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
	PŘIZNANÁ PRÁVA A JEJICH UVEDENÍ DO KAŽDODENNÍHO ŽIVOTA - OBDOBÍ MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI...CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.	
5	PSYCHOSOCIÁLNÍ DŮSLEDKY FEMINIZACE ŠKOLSTVÍ..	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
	FEMINIZACE ŠKOLSTVÍ.....	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
	PSYCHOSOCIÁLNÍ DŮSLEDKY FEMINIZACE ŠKOLSTVÍ.....	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
6	FEMINISTICKÁ PEDAGOGIKA	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
7	ZÁVĚR	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
8	CITAČNÍ POZNÁMKA	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.
9	POUŽITÉ ZKRATKY	CHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ DEFINOVÁNA.

**10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURYCHYBA! ZÁLOŽKA NENÍ
DEFINOVÁNA.**

Předmluva

Východiskem k výběru tématu jsou především některé články z poslední doby v různém periodickém i neperiodickém, odborném i běžném tisku a rozhlasové pořady, které se věnují feminizaci školství a jeho dopadu na současnou populaci. Některá media jsem použila jen jako inspiraci, z některých jsem čerpala a jsou uvedena v seznamu literatury.

Práce je zaměřena především na fakt feminizace českého školství a jeho psychosociální důsledky. Tento jev se však neobjevil sám o sobě, ale k jeho vzniku přispěla řada jiných jevů a událostí, které proběhly v nedávné minulosti – od konce 18. století. Aby se výklad nejevil vytržen z kontextu historických a společenských souvislostí, uvádím ve své práci, mimo jiné, základní informace z historického přehledu o událostech ve vzdělávání žen a dívek, o ženském hnutí 19. století a o vývoji v zaměstnávání žen v období I. světové války.

V první kapitole je načrtnut stručný vývoj vzdělávání v českých zemích od doby Marie Terezie do konce 19. století. Především jsem se snažila vyzdvihnout ty akty tehdejší státní správy, které se týkaly vzdělávání dívek a žen v teprve se rozvíjejícím „formálním vzdělání“ – tj. vzdělání diktované a požadované státem. Jednalo se především o dnes takřkajíc základní vzdělání a posléze i střední.

Vzdělávání dívek a žen více v ne formálním modu prostřednictvím škol ženských spolků je popsáno ve druhé kapitole s názvem Ženské hnutí v českých zemích ve druhé polovině 19. století. Řada absolventek uvedených škol byla pro ostatní dívky a ženy velkou inspirací, proto zde také uvádím výběr ženských vzorů konce 19. a počátku 20. století. Velký prostor zde zcela záměrně věnuji Františce Plamínkové, neboť její práci v oblasti zlepšování života učitelek považuji za zcela stěžejní. Její život a práci zde neuvádím zcela podrobně, protože to není cílem mé bakalářské práce a bylo by to nad rámec tématu, ale vybírám důležité momenty pro osvětlení situace a doby, ve které se Františka nacházela a za jakých okolností prosazovala své vize.

Ve třetí kapitole, která se jmenuje Důležité historicko-společenské souvislosti, popisují dva časové úseky ženské emancipace. Jedná se především o období I. světové války, která je charakteristická tím, že ženy byly poprvé v historii v masovém měřítku nuceny zastoupit muže v pracovním procesu, aniž by toho samy požadovaly. Druhé období – meziválečné – je charakterizováno potřebou udržet a uvést do praxe získaná práva, především všeobecné volební právo pro ženy.

Feminizaci školství a jejím psychosociálním důsledkům se věnuji ve čtvrté kapitole. Feminizace školství není pozitivně hodnocena ani ze strany odborníků ani ze strany laické veřejnosti. Neřešení situace v souvislosti s dalšími vlivy (jako je například krize otců) může způsobit vážné poškození současné nastupující generace. Snaha o nápravu ze strany MŠMT se v současné době jeví jako nedostatečná. Domnívám se proto, že probírání tohoto tématu, ze všech možných úhlů pohledu, by mělo přinést alternativní způsoby řešení.

V páté kapitole se soustředím na některé aspekty feministické pedagogiky. Vycházím z knihy Marie T. Accardi, která předkládá tři základní principy feministické pedagogiky – příběhy, intuitivní poznání a prožitá zkušenost. Feministická pedagogika není omezena obsahem výuky - jakákoli výuka je potenciální místo pro feministické vyučování. (Accardi, 2010, s. 34-36)

Ve své práci jsem chtěla ukázat změnu povolání učitele na povolání učitelky; nastínit některé determinanty, které tuto změnu umožnily; uvést důsledky, které tato změna způsobila a pokusit se o návrh možného řešení prostřednictvím principů feministické pedagogiky, jako plastického univerzálního způsobu v přístupu ke konstruování a předávání vědění.

Literatura: Literaturu jsem vybírala s ohledem na cíl práce, dostupnost a svou schopnost vytěžit požadované informace.

Cíl práce: Na příkladu ženské houževnatosti, píle, vytrvalosti a přizpůsobivosti (ženské spolky a ženské vzory – kapitola 2) ukázat velký posun v přístupu žen ke vzdělání a vzdělávání a nastínit tím možnost pro muže ve vztahu k feminizaci školství. Ženy tedy svůj přerod uskutečnily – dokázaly v oblasti vzdělání a vzdělávání, že jsou stejně schopné jako muži. Ve školství za období 150 let se situace změnila tak, že počínaje mateřskými školami a středními školami konče, ženy tvoří více jak polovinu osazenstva učitelských sborů.

1 Úvod

Dnes si již těžko dovedeme představit, že by dívka či žena, která se rozhodne vystudovat střední nebo následně i vysokou školu, měla čelit opovrhování či zesměšňování okolí. Nebylo tomu tak vždy – velké emancipační procesy 19. století sice dnešním ženám velmi usnadnily cestu ke vzdělání, ale ženy a dívky tehdejší doby narážely často na tuhý odpor zastánců konzervativních názorů, že žena patří do kuchyně. Tím je jasně naznačeno, že ženy nebyly považovány za bytosti rovnocenné mužům. Bohužel ani dnes není postavení žen fakticky stejné, ačkoli tak zákony hovoří.

V postavení muže a ženy v evropské tradici až do konce 19. století je v civilizovaných kulturách jasná disproporce - žena je vnímána jako podřazená muži. Tuto podřazenost určuje druh práce, který žena vykonává, protože činnost muže je více oceňována. Výjimku tvoří snad jen několik přírodních kultur. ¹ „Muž od přírody méně vázaný rolí udržení rodu, uvolnil se dříve a více pro volnější pohyb v širším přírodním okolí, pro práci a první počátky technické zručnosti, čehož však během dalších staletí plynule a spontánně využil pro trvalé ujařmení ženy, pro její trvalé odsouzení k úkonům méně náročným.“ (Machovec, 2006 citovaný in: Lenderová, 2009, s. 21) „Muž řídí, žena se podřizuje. Pochopení tohoto principu je oporou morálky, jíž se má lidské pokolení řídit.“ (Lenderová, 2009)

„Na počátku Adam a Eva možná dělali tytéž činnosti. Potom však bylo na cestě dítě a Eva byla pomalejší a nemohla už zvedat těžká břemena. Zbylo tedy na Adama odhánět nebezpečná zvířata, zabíjet a nosit domů vysokou, manipulovat s těžkými kameny atd. Když se dítě narodilo, Eva se o ně musela starat, byla tím omezena v pohybu a když dítě odchovala, pravděpodobně přišlo další. Takže bez ohledu na to, jak stejně mohli Adam a Eva začínat, dříve nebo později se jejich činnosti diferencovaly.“ (Čermák, 2003, s. 2)

Ve středověké společnosti ženám dlouho nebylo dopřáno vzdělávat se, ani se účastnit veřejného života. Jediné místo, kde mohla alespoň částečně rozhodovat, byla rodina a také jí byla svěřena péče o domácnost. Ženy žily v područí mužů, často byly týrány. (Viz Lenderová, 2009, s. 24) V aristokratických kruzích se rozvinula sňatková politika z důvodu zachování či dokonce zvětšení majetku. Dívky nemohly samy rozhodovat o tom, za koho se provdají. Toto rozhodnutí bylo na libovůli mužských příbuzných v rolích poručníků. (Viz Lenderová, 2009, s.

¹ Profesor Munrock se zabýval studiem 224 primitivních kultur a zjistil silné zaměření jednotlivých činností podle pohlaví. Ze seznamu 46 činností poukazuje, že některé jsou vyloženě ženské či naopak vyloženě mužské. (Čermák, 2003, s. 3)

284) Hlavním úkolem ženy bylo plození dětí, jejich výchova a péče o blaho manžela. Muž byl vnímán jako hlava rodiny. „Pokud byla žena vdaná, byla v práci pomocnicí svého muže. Typ činnosti a fyzická zátěž její činnosti závisela na mužově sociálním postavení. Dějiny „vygenerovaly“ celou škálu pracovních činností, které zajišťovaly ženy. S výjimkou těch nejhudších, kde nezbytnost výdělků nebrala ohledy na specifika pohlaví.“ (Lenderová, 2009, s. 358) „Mnohé venkovské dívky a ženy se po odchodu z domova pokusily uchytit nejdříve spíše na venkově v blízkosti svého rodiště. Zde si mohly vydělat na dvorcích klášterních i rolnických, kde pracovaly celoročně u dobytka, jindy vykonávaly jiné nejen dlouhodobé, ale i nárazové nebo sezonní práce, potřebné například při žních, senosecích, vázání vinné révy, sklizni hroznů, česání chmele apod. Jako děvečky mohly být k ruce mlynářům či krčmářům.“ (Lenderová, 2009, s. 362) Uvedený výčet prací naznačuje, že se jednalo většinou o nekvalifikovanou práci, často fyzicky náročnou. Ve městech se ženy uplatnily taktéž v zemědělské činnosti, ale i v řemeslné výrobě a obchodním podnikání jako služky a děvečky, v textilních, potravinářských a dalších řemeslech, ve veřejných městských lázních jako lazebnice a dokonce i v důlních pracích. Ve šlechtických sídlech se zaměstnané ženy staraly především o přípravu pokrmů a péči o prádlo – tkaní, šití, opravy a praní. V neposlední řadě jim byla svěřena výchova dětí. Mzdy pracujících žen byly mnohem nižší než mzdy mužů, jedním z důvodů bylo podceňování ženské práce. (Viz Lenderová, 2009, s. 362-365)

„V raném novověku, stejně jako ve středověku, byly dům, rodina a domácnost organizovány výrazně patriarchálně. Hlavní osobou v domě byl muž-majitel domu, který panoval jak nad majetkem, tak nad ostatními obyvateli domu, především nad ženou, dětmi a čeledí, rozhodoval o nich, zastupoval je mimo dům vůči jednotlivcům, vůči vrchnosti, církvi i vůči obci. Žena mohla manžela zastoupit jen na určitou dobu za jeho nepřítomnosti nebo vést dům po jeho smrti. Majitel domu nesl odpovědnost za hospodářské výsledky domu, respektive rolnické usedlosti, vedl obchodní jednání, kupoval a prodával nemovitosti, ručil za případné škody. Žena sice měla právo mluvit do hospodaření, ale poslední slovo měl muž. Hospodář rovněž zodpovídal za chování obyvatel domu“, měl „právo příslušníky své rodiny a domácnosti trestat, včetně použití trestů tělesných. Od manželky, dětí i čeledi se přitom vyžadovala naprostá poslušnost vůči hospodáři. Paní domu měla podstatně omezenější úlohu. I ona sice disponovala určitými pravomocemi vůči dětem a čeledi, mohla od nich vyžadovat úctu a poslušnost, vůči manželovi však měla podřízené postavení. Muž ji zastupoval před soudem“, „nemohla bez jeho svolení učinit žádná samostatná rozhodnutí,